

Raadstuearkivar
Dr. phil. Villads Christensen.

F. den 16. Februar 1864 — d. den 17. Oktober 1922.

Af Hans Kyrré.

Naar man gennemblader de gamle Hæfter af „Jyd-
ske Samlinger“ fra o. 1890, møder man ofte dér Johan
Skjoldborgs Navn ved Siden af Villads Chri-
stensen. Lidt senere kommer Aakjærs til. Baade
Skjoldborg og Aakjær fandt her den første Arena til
Indøvning i fredelig Vaabenbrug, før de fuldt rustede
vovede sig frem paa Livets store Kampplads. Hjem-
stavnsbilledet, der siden med saa stor Kunst fuldend-

tes i deres Digtning, staar her i Forsøgets første prøvende Linier. Begge har de haft en sikker instinktiv Følelse af, at netop et Tidsskrift som „Jydske Samlinger“ er en ypperlig Skole for den vordende Digter: en Skole i Stilbeherskelse, i Vederhæftighed, Kildebehandling og Kildeforskning, for Hjemstavnsdigteren tillige Indlevelse i det Milieu, som siden hen skal blive hans Kunsts Midtpunkt.

Villads Christensen begyndte sit Forfatterskab i Tidsskriftet med den samme Følelse. Fra sin tidligste Ungdom af nærede han Drømmen om at blive Digter; Vandrigen gennem Cohns Kursus, og Arkivernes støvede Pakker skulde blot tjene til at føre hastigere frem mod Parnassets Tinde. I vore Dage er der intet usædvanligt i, at en ung Mand skriver Vers; i Villads Christensens Barndomstid var det næppe saa almindeligt, i alt Fald ikke for en Dreng, der uden Paavirkning af nogen Art voksede op i en ensom Egn som det fredelige Nørbæk i Viborg Amt. Dér taltes der om det som noget usædvanligt, at Degnens Søn skrev Vers. Han begyndte allerede i sin Skoletid, og det var en Virksomhed, der for ham selv var dyb Alvor. Efter hans Død laa endnu de sammenknyttede, gulnede Blade med de første Vers fra hans 12.—13. Aar. De er naturligvis uden poetisk Værdi, men de viser, at hans Stemningskilde, ligesom senere Kilden til hans historiske Interesser, har sit Udspring af Hjemstavnen.

Som al Kærlighed øgedes ogsaa hos ham Kærligheden til Barndomslandet ved Adskillelsen. Blandt de efterladte Digte findes to, hvis Stemning har sit Udspring af Gensynet med Hjemmets Egne. Det første er fra 1882, da han som 18aarig nybagt Student efter en trang Tid i København som Elev paa Cohns Kursus en Aften igen stod udenfor den gamle Præste-

gaardshave i Nørbæk. En saa væsenlig Side af hans hele Personlighed fik Form af den Idéverden, disse unge Vers henfører os til, at det vist kan forsvares her at fremsætte et Par af de mest karakteristiske:

Venlige Træer i den lysgrønne Have!
Eder en Hilsen og Tak vil jeg bringe;
Iunende staa I om Husene lave,
hvor op ad Væggene Roser sig slynge,
spredende Duft fra den blomstrende Klynge.

Tanker I vække og slumrende Minder,
Minder fra Foraarets lyseste Dage,
dem som jeg aldrig i Livet genfinder,
og som jeg aldrig kan holde tilbage,
naar gennem Sindet de dæmrende drage.

Udenfor Gærdet, hvor Løvet I dryssed,
ofte jeg stod, da endnu jeg var lille,
læste, naar Solstraaler Bladene kyssed,
alt hvad den skrev om en Præstegaard stille:
Hjerter saa varme bag Roserne vilde.

Præsten i Nørbæk var den gamle von Prangen, der havde forberedt ham til Studierne i Hovedstaden. Hans Datter Justa, g. Lange, blev siden gennem mange Aar som Enke Villads Christensens Husbestyrerinde. Hun nærede en fuldstændig moderlig Omsorg for ham, og jeg tror næppe, han nogensinde sendte selv den mindste Artikel i Trykken uden først at læse den højt for hende og høre hendes Mening om den.

Det andet Digt er skrevet næsten 10 Aar senere. Det er modne og formsikre Vers, der vidner om, at Drømmen ikke har været ganske ud i det blaa. Med Viljen stærkere samlet om Opgaven, med sikrere Tro paa Kaldet var han blevet Digter. Det er skrevet i 1891 og hedder:

Genkomst til Jylland.

Ja, jeg ser det igen, og jeg kender det alt,
trods lidt nyt, som blev bygget, lidt gammelt, som faldt;
det er Hjemmet, jeg møder, hvor Minderne bor,
og jeg staar paa min fædrene Jord.

Dette Land med de vidtstrakte Moser og Kær,
med den sorgklædte Lyng og de krogede Træ'r —
dette Land det er mit, skønt fra Hav og til Hav
ej en Tomme jeg ejer deraf.

Ja, saa vidt er det mit, som mit Øje kan naa
over Markerne ud i det svimlende Blaa.
Fra den lyngklædte Aas til den blinkende Fjord —
saa langt gaar min fædrene Jord.

Thi jeg kender det alt: denne slyngende Aa
gennem dalbrede Enge med Kvæghjorder paa,
disse vigende Bakker, den susende Skov —
og Bonden, der gaar bag sin Plov.

Ja, jeg kender mit Land til den fjerneste Krog;
jeg kender dets Tanker, dets Liv og dets Sprog:
Det Hjerte, som rummer dets Nød og dets Lyst,
er det samme, som slaar i mit Bryst.

Men jeg kender dog bedst, og jeg elsker især
denne fattige Plet mellem Heder og Kær,
med en lerklinet Hytte til Husmandens Ly
og en Markvej til nærmeste By.

Og jeg kender dog bedst, og jeg ærer især
denne fattige Udflytters Tanke og Færd,
hans slidfulde Liv, hans stiltfærdige Død
og den Smule Lykke, han nød.

I fattige Folk paa min fædrene Jord!
Jer Løn er kun ringe, Jer Gerning er stor.
Ærbødig jeg gaar eders Hytte forbi —
Min Stolthed, min Styrke er I.¹⁾

¹⁾ Digtet er trykt i Maanedsskriftet „Jylland“ 1891. I Ill. Tid.
for samme Aar findes de to Digte „Foraar“ og „Paa Cykle“.

Villads Christensens Gensyn med Jylland i 1891 havde en praktisk Baggrund: Han var blevet udnævnt til Assistent ved Provinsarkivet i Viborg, — en Stilling, han havde kvalificeret sig til ved i 1888 at tage Magisterkonferens og i 1889 at erhverve Universitetets Guldmedalje. Med Ansættelsen i Viborg indledes hans Forbindelse med „Det jydske historisk-topografiske Selskab“. I Medlemsfortegnelsen 1891 er hans Navn for første Gang opført, og samme Aar skriver han sin første Afhandling i Tidsskriftet (2. Række 3. Bind): „M o r d e t p a a J ø r g e n B r a m m i n g t i l L y d u m g a a r d. E t O p t r i n m e l l e m H e r r e m a n d o g B o n d e.“ Emnevalget og Behandlingen er karakteristisk for Vill. Christensen. Det er Aktstykker fra o. 1700 med stærkt dramatiske Optrin, et broget Persongalleri: en Smed, en Skorstensfejer, en mystisk Trompeter og bortrømte Fæstebønder i Komplot mod en brutal Herremand. Begivenhederne er sat op mod hinanden med usædvanlig Kompositions-evne, et livfuldt malende Sprog, — en usædvanlig Forfatterfremtræden, som Læserne maatte lægge Mærke til. For Forfatteren selv er Afhandlingen dog kun en Penneprøve. I næste Bind (2. Række 4) kommer en Artikel af dybere personlig Art, — et møjsommeligt og taalmodigt opledt Stof fra vidt forskellige Kilder; men Emnet er hentet hjemmefra. Det er „N o g l e M e d d e l e l s e r o m N ø r b æ k g a a r d“, den forsvundne Hovedgaard fra hans Fødesogn. Han synes selv, han maa gøre Læserne en Undskyldning, fordi han har taget et saa uanseligt Emne op: „Det var en rent personlig Interesse, som fra Begyndelsen af bragte Forfatteren af nærværende lille Afhandling til at søge efter mulige Oplysninger om den gamle og nu ganske forsvundne Hovedgaard i Nørbæk, og da Udbyttet af

denne Eftersøgning ikke har været stort, vil det maa-
ske næsten synes ubeskedent at fremlægge det for en
større Læsekreds, som ikke kan dele Forfatterens In-
teresse for samme lille Plet“. Saa følger som Indled-
ning til selve Afhandlingen en indtagende Skildring
af den fattige Egn, de lave Enge om den gamle Bæk,
lukket inde bag mørke Hedebakker.

Atter her viser Vill. Christensen sig som den fødte
Stilist, en Sprogets Mester. Det magre Stof bliver un-
der hans Hænder til den mest fængslende Læsning.
Slutningslinierne kan anføres som et Mønster paa
kortfattet Rekapitulation af en Afhandling:

„En gammel forfalden og græsgroet Vej, indhegnet
af store Kampesten, fører fra Landevejen ud til den
Plads uden for Byen, hvor Herregaarden har ligget i
sin noget tilbagetrukne Fornemhed. Hvor Vejen en-
der ved Gennemskæringen af det Dige, som omgiver
Hovedgaardens Toft, staar paa hver Side af Indkør-
selen et Par store oprejste Sten; der har Indkørselen
i sin Tid været til den Gaard, hvorfra Mulerne droge
til Landsting i Middelalderens urolige Tider, hvor
Blik'erne regerede over Landsbyens hoveripligtige
Bønder, og hvor Marie Grubbe forkortede Timerne i
sit glædeløse Ægteskab ved at baldyre paa Alterdugen
til Nørbæk Kirke.“

I en senere Afhandling: „En Adelsslægts sidste
Dage“ forfølger han Blik-Slægten videre til „Skriveren
d. 17. Juli 1728 satte det sidste Punktum i Skiftet
efter den sidste af Navnet Blik, og den gamle Slægts
fattige Efterladenskaber var delt retfærdigen mellem
kvindelige Paarørende og andre Slægter med andre
Navne.“

Villads Christensen havde med disse Afhandlinger
slaaet sig fast i Læsernes Bevidsthed. Da i 1895 den

gamle Bestyrelse fratraadte, og der skulde vælges en ny, faldt Valget paa de tre Mænd, der i de følgende Aar i egentligste Forstand blev Tidsskriftets Bærere: Villads Christensen, Pastor V. Bang og Rektor Heise; fra 1896 til 1911 er Villads Christensen Tidsskriftets Redaktør.

En medbestemmende Grund ved dette Valg var Villads Christensens Tilknytning til Provinsarkivet i Viborg, der dengang — som Landsarkivet siden — med Rette betragtedes som Arnestedet for Forskningen af Halvøens Historie. Skæbnen vilde imidlertid, at Vill. Christensen allerede faa Maaneder efter kaldtes til Hovedstaden. Raadstuearkivaren Dr. Oluf Nielsen, der var et mangeaarigt Medlem af det jyske Selskab og kun paa Grund af sin københavnske Embedsvirksomhed ikke var kommen ind i Styrelsen, døde i Januar 1896, og Vill. Christensen udnævntes til hans Efterfølger, og tilbage paa Skansen i Viborg stod alene Rektor Heise.

Den ny Redaktør gav straks Tidsskriftet nyt Præg: Trykningen blev fra nu af besørget i København og en københavnsk Boghandler fik „Samlingerne“ i Kommission. Formatet blev det nuværende mindre og behageligere. Udstyret i det hele betydelig mere tiltalende end i de første 2 Rækker. Endelig maa blandt de tekniske Fremskridt nævnes Vill. Christensens Register. Ganske vist var der ogsaa til de tidligere Bind udarbejdet Navneregistre; men Vill. Christensen besad paa dette Omraade en speciel Evne, en Sans for det væsentlige parret med Nøjagtighed og logisk Konsekvens, der har sat sit Præg paa hans Ordlister. Den, der har set ham sammen med Fru Lange ved Ordningen af de „grønne Sedler“ paa hans spartanske

Arbejdsbord, ved, med hvilken Interesse og Arbejds-glæde han gik op i denne Syssel.

Embedsgerningen i København bortvendte ikke hans Omhu for Tidsskriftet. Han blev selv den flittigste af alle dets Bidragydere, ud fra en berettiget Selvfølelse af, at ingen gjorde det saa godt som han selv!

Naar man nu for Mindets Skyld tager disse gamle Bind i Haanden og opleder hans Afhandlinger, erfarer man atter og atter, hvor fængslende en Læsning det er. Det er ikke mulig at rive sig løs, før man naar til det sidste, altid lige smukt komponerede Punktum. Læs igen „Bettelpind og Stakkelsfjæl“ (3. R. 1. B.), „Randers March“ og „En Jydes Oplevelser fortalt af ham selv“ (ibd.), — en Række af kostelige kulturhistoriske Fund, baaret frem med en Stilkunst, som man kun finder Magen til hos Troels Lund eller Fr. Rist.

I den noget senere Artikel om „Hr. Hans Bertelsen i Andsager“ vilde en Romanforfatter kunne finde en saa overdaadig Række af barokke Situationer og groteske Optrin, at han straks vilde have Stof nok til en hel Bog (3. R. 4. B.).

Ved denne Tid spores ogsaa i hans Artikler en Interesse, der gik meget dybt i hans rent personlige Følelser, og som han under forskellige Former med stor Iver dyrkede, hans Interesse for de okkulte og mystiske Fænomener, som til alle Tider har grebet stærkt ind i Menneskenes Skæbne og sat Videnskaben i Uro.

I 3. Række 2. Bind findes en stor Afhandling „Om Baareprøvens Anvendelse i Jylland“, en Forstudie til den ypperlige Afhandling „Baareprøven“, der Aaret efter (1900) indbragte ham den filosofiske Doktorgrad. Den efterfølges i samme Bind af en Artikel med beslægtet Emne „Besættelsen paa Rosborg“. Senere følger „Besættelsen i Thisted“ og den store Afhandling i

6. Bind om „Hekseprocesser fra Midtjylland“.

Til Udarbejdelsen af denne Artikel modtog han til Laans fra Landsarkivet i Viborg en Række af Viborg Landstingsprotokoller fra 17. Aarh. Jeg mindes fra den Tid, Afhandlingen blev til, nogle yderst anstrængende Nætter paa Raadstuearkivet i København. Stoffet var overvældende stort, og da det gjaldt om at faa Uddragene gjort færdige indenfor den korte Laanefrist, maatte jeg gøre Tjeneste som Afskriver. Med en flakkende Natlygte famlede vi os efter Lukketid gennem Raadhusets Bagdør ad lange, mørke Gange til Arkivet og gik her løs paa Protokollerne. Det var ikke noget let Arbejde. Retsforhandlingerne paa det gamle Landsting foregik ofte under aaben Himmel, der blandede sin Regn i Skriverens blege Blæk, hvilket jo ikke lettede Læsningen af den i Forvejen besværlige Skrift.

Men under de udviskede Skriftræk glødede Beretninger, farvet af Baal og Blod. En uhyggelig Litteratur, der nok kunde tage paa Nerverne en lang Nat igennem!

Det var kun en ringe Del af den store Afskriftsdyngge, der fandt Anvendelse i den nævnte Artikel. Resten laa nedpakket i tykke, sorte Kapsler; engang skulde det blevet til en stor Bog; men Vill. Christensen naaede ikke anden Gang til de skæbnetunge Kapsler. Og det bliver ikke let for nogen anden at aabne dem efter ham.

Et større Arbejde fuldførte han dog i disse Aar, nemlig den smukke Bog om Nykøbing paa Mors, der saa Lyset i 1902, udgivet af Nykøbing Byraad med Støtte af Selskabet for jydsk Historie og Topografi.

Det er et kyndigt og dygtigt Værk, men til Dels grundet paa andres Forarbejder, og Byen kendte han kun

lidet til af Selvsyn, saa man savner noget af den varme Indlevelse i Stoffet, der ellers præger selv det mindste fra hans Haand.

Da han i 1907 maatte paatage sig Redaktionen af „Historiske Meddelelser om København“ (hvis Indhold han for det meste selv leverede), maatte dette Arbejde selvsagt lægge saa megen Beslag paa hans Pen, at der blev mindre Tid tilovers til „Jydske Samlinger“. Sociale og videnskabelige Interesser af anden Art, den stadig voksende Embedsvirksomhed kom til, og i 1910 maatte han frasige sig den Redaktionsgerning, han i 15 Aar med saa usædvanlig Dygtighed havde øvet.

Hans Kærlighed til Hjemlandet kom dog til nyt og værdifuldt Udtryk i de Amtsbeskrivelser, han i de senere Aar leverede til Daniel Bruuns store Værk „Danmark“.

Digter blev Villads Christensen altsaa ikke. Historien tog hans Tid og hans Evner saa helt fangen, at der ikke blev Plads til Virksomhed ved Siden af. Om dette for os andre var et Tab eller en Vinding, tør jeg ikke afgøre. Men for ham selv? Der var i hans Væsen adskilligt, der tydede paa, at noget, der engang havde stræbt mod Udfoldelse, med Magt var blevet holdt nede: en dyb Følsomhed kunde kæmpe mod en satirisk Barskhed, som han selv bevidst understøttede, et melankolsk Træk kunde i ubevogtede Stunder træde frem, men han udviskede det med sit Væld af Humor. Af disse Modsætninger udviklede sig en Særhed hos ham, der kunde støde mange; men alle, der lærte ham at kende, vidste at vurdere det rige menneskelige, det tidt barnligt indtagende, der kunde være hos ham.

Han var en usædvanlig og mærkelig interessant Personlighed.

Et lille Epigram, der i en fortrolig Kreds blev formet om ham, udtrykker noget af det, der var Kernen i dette stridige Væsen:

Han blev født et Paradoks:
 Poesi i Prosa baaret,
 Ironi med Demant skaaret
 ind i Hjertets bløde Voks.

Jeg har med denne Artikel ikke villet forsøge at give nogen Helhedsbedømmelse af Villads Christensen, af hans mangesidede Virksomhed som Socialpolitiker og Historiker. Indenfor de forskellige af disse Omraader har andre med større Indsigt foretaget en saadan Vurdering: *Herman Trier* i „Historiske Meddelelser om København“, *M. Mackeprang* i „Historisk Tidsskrift“ og forskellige af hans Venner og Meningsfæller i det georgistiske Medlemsblad „Den lige Vej“ (1922 Nr. 4).

Min Opgave har været at vise Hovedtrækkene i hans Forhold til Jylland, fra Barndomsaarenes lyriske Sværmeri til den modne Mands indtrængende Dyrkning af Hjemstavnens Kulturhistorie; jeg fandt under denne Søgen en Trofasthed i Arbejde og Kærlighed, til lige Ære for ham og det Tidsskrift, han viede saa mange af sine bedste Kræfter.